

Etnomuzikológia, výskum, dokumentácia, technika a digitalizácia

(K rozvoju, ku konceptu a k súčasnému stavu disciplíny z pohľadu Etnomuzikologického oddelenia Ústavu hudobnej vedy SAV)

Oskár Elsček, Vedúci Etnomuzikologického oddelenia (2005)

Vznik a rozvoj Etnomuzikológie

Jej počiatky spadajú do 19. storočia, do kontextu folklórneho výskumu najmä textov a nápevov ľudových piesní. Výskum sa postupne stal základnou súčasťou odborného muzikologického, hudobnovedného výskumu na Slovensku (*Jeho dejiny vid' v sérii v 6 zväzkoch príspevkov vydaných v reedícii J. Potúča 1964-1970*).

V roku 1919 bol založený Štátny ústav pre ľudovú pieseň – výbor pre Slovensko, ktorý pôsobil do roku 1951 pod ingerenciou Ministerstvom a neskôr Povereníctva pre školstvo. Pri vzniku Ústavu hudobnej vedy SAVU v roku 1951 sa zamestnanci a majetok Štátneho ústavu pre slovenskú ľudovú pieseň na základe dohody medzi Povereníctvom školstva a SAVU previedli do Ústavu hudobnej vedy SAVU. Odvtedy pôsobí v ÚHV ako samostatné oddelenie – hudobnej folkloristiky, Etnomuzikologického laboratória, Technického laboratória a od druhej polovice 60. rokov ako Etnomuzikologické oddelenie. Pozri *Methodological problems in Slovak ethnomusicology. Ethnomusicology, Middeltwon, Connecticut, 10, 1966, 410-429*. Tento stav a jeho vývin je zachytený v publikácii *Súčasný stav etnomuzikologického bádania na Slovensku* (ed. A. Elsčeková, UHV SAV Bratislava 1973) – ako zborník príspevkov z 1. Etnomuzikologického seminára z roku 1970. V roku 1971 bol vypracovaný príspevok pre vtedajšie Kolégium pre literatúru a umenie: *Elsček, O., Slovenská etnomuzikológia. Výsledky, perspektívy, reorganizácia. Bratislava 1971*. Tento príspevok vyšiel ako samostatná štúdia *Elsček, O., Charakteristické znaky súčasnej slovenskej etnomuzikológie* (Slovenský národopis 20, 1972, 253-274). To sú len niektoré relevantné príspevky k problematike, ktorá bola permanentne predmetom každoročných Etnomuzikologických seminárov (v roku 2004 sa uskutočnil jej 31.ročníka – v poslednej publikácii z 30. Etnomuzikologického seminára: *Ethnomusicologicum III. Výskumy v teréne. Študijné plány etnológie a etnomuzikológie, Teória a metodológia. ASCO art & science Bratislava 2004*.

Technické prostriedky a ich vývin

Etnomuzikológia sa rozvíjala od svojich začiatkov v úzkom kontakte s akustickým, psychoakustickým, fyziologickým a hudobno-teoretickým vývinom a bola determinovaná možnosťami audio- a audiovizuálnej techniky, s cieľom fixovať orálnu tradíciu do spoľahlivej zmaterializovanej podoby. Pre svoje vedecko-výskumné zámery si musela vytvoriť objektívnu materiálnu bázu trvalej hodnoty. Cieľom bolo vybudovať fondy písomných textových, hudobno-notových a ďalších zápisov, rovnako ako fondy zvukových a obrazových záznamových. Tie bolo možné získať len cestou systematických terénnych výskumov a optimálnymi technickými prostriedkami. Permanentnou úlohou Etnomuzikologického oddelenia bol vytvárať nevyhnutné technické podmienky pre realizáciu výskumov. Za viac ako 50 rokov sa budovala a utvárala najmä jej technická báza v súlade s aktuálnym vývinom audiovizuálnej techniky.

Nebudem sa detailne venovať otázke technického vývoja. Vymenujem len v krátkosti zariadenia, ktorá získalo, používalo a vyvíjalo Etnomuzikologické oddelenie za toto obdobie. V roku 1951 bola zo Štátneho ústavu pre ľudovú piesne prenesená výskumná jednotka ako samostatné oddelenie do Slovenskej akadémie a dala k dispozícii nasledujúce prostriedky, nevyhnutné pre terénny výskum: auto Škoda Popular, 2 prenosné magnetofóny s diaľkovým ovládaním typu Tesla diktafón, americký rekorder na gramofónové platne s rotačným meničom frekvencie a 4 mikrofóny AKG. Tie boli postupne v Etnomuzikologickom oddelení sústavne modernizované a nahradené novými kvalitnejšími zariadeniami. S uvedenými zariadeniami prišli z Povereníctva školstva do Etnomuzikologického oddelenia (ďalej len EO) traja pracovníci so systematizovanými miestami- šofér, vedúci a sekretárka - archivárka).

Dopravné prostriedky výskumu

V roku 1954 bolo auto Škoda Populár nahradené novým autom Škoda 1200. Od 60.-80. rokov boli v EO používané okrem vozidiel Sekcie spoločenských vied postupne autá Nisa, Robur a AVIA, z ktorých sa posledné dva prebudovali na špecializované **mobilitné audiovizuálne štúdiá** - až kým sa v roku 1995 definitívne nevyradila AVIA z automobilového parku. Odvtedy EO nedisponuje žiadnym vlastným dopravným prostriedkom pre terénny výskum.

Audiotechnika

Od 50. rokov sa používali zariadenia pre magnetický záznam, a to postupne: Metro diktafón, Magnetofón MG 8, Supraphon, Sonet duo a d. ako zariadenia závislé na elektrickej sieti, a Študiový magnetofón Tesla. Z rozhlasu bolo v 50. rokoch predisponované opto-elektrické nahrávacie zariadenie na filmy - typu Phillips-Miller. Prevažná časť týchto zariadení bola v 60. rokoch prenesená do Technického múzea v Košiciach. Postupne sa začali používať baterkové zariadenia, a to Tesla prenosový študiový magnetofón 38 s akumulátorom, RTF reportážny magnetofón, a Sovietsky baterkový magnetofón (typu ako Butoba). V roku 1958 sa po prvý raz začali vyrábať v Európe stereomagnetofóny a v decembri 1959 sa začal používať v EO Phyllips stereomagnetofón E39. Pre objasnenie tejto problematiky boli analyzované technicko-vývinové podmienky v štúdiu: *Elschek, O., Elektroakustika a etnomuzikologia* (Slovenský národopis 9, 1961, 295-309, rozšírené ako Musikethnologie und Elektroakustik. Handbuch des Volksliedes zv.2., München 1975, 623-645). V roku 1962 boli dovezené dva profesionálne zariadenia Revox série D neskoršie získaný Revox série E. Ako špeciálne magnetofóny boli dodané stereo-kazetové dvojrýchlostné AIVA, Tape-deck Sony a 8 stopový magnetofón Fostex pre viacnábové záznamy. Okrem toho bol predtým v laboratóriu vyvinutý a vyrobený osobitý nahrávacie a zhrávacie štvorstopový magnetofón s použitím zariadenia z rady Tesla B3. V 60. rokoch sa doviezla Nagra III. mono, neskoršie stereo Nagra IV. a v 80. rokoch špičková študiová Nagra T. V 70. rokoch to bol dovezený prenosný špičkový streomagnetofón Stellavox s mixážnou časťou. Tieto zariadenia slúžili predovšetkým pre terénny výskum a menej kvalitné zariadenia na kópie potrebné pre transkripčné a edičné práce. Okrem toho bolo v EO vybudované najprv v 50 tých rokoch a druhá raz v 70. rokoch modernizované nahrávacie štúdio, ktoré slúžilo svojmu účelu do roku 1992, kedy bol ÚHV presťahovaný z priestorov SNM na Patrónku. Okrem toho sa používali ďalšie zariadenia ako MG Študio Tesla, 2 x Studio mag. RTF, 2 x studio Mg (Studer vyrábané v

maďarskej licencií).) Ďalej to bola réžia Tesla I. a II. výrobok TESLA Elektroakustika, a získaný štvorpásový („Fintokort“) na 16 mm magnetfilm pre zvukovú mixáž a ozvučenie filmov. Ďalej to bol strihací stôl 16mm (Filmový průmysl Praha) s osobitými úpravami rýchlosti pre transkripciu tanca. Od roku 1990 to boli digitálne prenosné zariadenia AIVA R-DAT a v roku 1992 2 x stacionárne Sony R-DAT. Všetky tieto audio zariadenia zabezpečili kvalitu zbierky nahrávok na špičkovej svetovej úrovni, ako v štúdiovej prevádzke tak aj z terénnych výskumov, a to najmä zariadeniami typu Revox, Nagra, Stellavox a R-Dat. Zariadenia Nagra - prenosná aj štúdiová verzia boli vybavená so synchronizačným signálom, kryštálovým riadiacim kódom a time-códom pre synchronizáciu filmov. Okrem toho boli k dispozícii v mono a v stereo-prevedení magnetofóny typu UHER, najmä UHER 4000 report. Tento rozsiahly „park“ audiovizuálnych zariadení zaistil pre 7 pracovníkov dokumentačné, strihové, postprodukčné a transkripčné možnosti.

Nevyhnutnou súčasťou kvalitného audio-reťazca sú mikrofóny z ktorých sa používali najmä AKG, Sennheiser a Ď. s rôznymi charakteristikami a smerovými vlastnosťami, najmä Neumann (Berlin) s špičkovými plynule prestaviteľnými charakteristikami typu S12 a S24. Ďalším faktorom sú magnetofónové pásy, ktorých kvalita a typy spôsobovali pri ich získavaní najväčšie ťažkosti, čo sa týka ich materiálu podložky a hrúbky – Scotch, BASF, AGFA a Ď. Pásy boli v priebehu 70. rokov niekoľkonásobne revitalizované a staršie prehrané na novšie kvalitnejšie PE pásy. S digitálnou technikou sa budeme zaoberať v samostatnej kapitole.

Audiovizuálna technika

AV technika ma tri samostatné vývinové a paralelné zložky - filmovú, video a digitálnu.

Film

Filmová dokumentácia sa uskutočnila od roku 1954 s viacerými typmi kamier: AK 16, Pentflex 16, Admira 16 A Elektrik, americká zvuková kamera BACH Auricon 16, Pailard Bollex 16 mm, a Arriflex SR PRO 16 mm. Postprodukčné práce sa realizovali 16 mm filmovým strihacím stolom (Spefika, FP Praha), MEOPTA 16 mm premietačkou pre optické a magnetické snímanie zvuku a ako dvojpás. Ďalej to bol magnetofón Siemens REPORTOCORT na 16 mm magnetický film a štvorpásový stacionárny magnetofón na 16 mm magnetický film (zapožičaný súkromnou osobou) pre ozvučenie a miešanie zvukových signálov pre film. Osobité problémy neboli technického charakteru ale boli spôsobené kapacitami na vyvolávanie a výrobu kombinovanej kópie v Štúdiu Gottwaldov a v STV.

Analógová vidotechnológia

Prechod z filmovej na videotechniky sa uskutočnil v roku 1979-1980 pre nemožnosť financovania filmovej technológie, najmä nákup kvalitnej filmovej suroviny, dodacie lehoty na výrobu kombinovaných kópií z dodaného dvojpásu a servisky v Gottwaldove a pod. Z tých istých dôvodov nebolo možné prejsť na farebný film a ďalšie procesy vo filmovej technológii.

Prvá analógová video dokumentácia sa uskutočnila v teréne s prenosným zariadením so SĽUKU (SONY kotúčový videorekordér) pri príležitosti etnomuzikologického seminára na Škutovke 1980. Video-dokumentácie sa v rokoch 1980-1982 uskutočnili za úzkej technickej spolupráce s technickým oddelením SĽUKU – s reťazcom zariadení Sony U-matic LV. Pre EO sa dovezla kamera Grundig FAC 71 s Panasonic U-matic LV a od roku 1987 sa EO podieľalo

pracovníci EO podieľali na vývoji prvej malej prenosnej profesionálnej československej farebnej videokamery s Ústavom zvukovej a obrazovej techniky Popova v Prahe. Na základe tejto spolupráce dostalo z tohto vývoja EO prednostne cenovo zvýhodnené farebné kamery č. 3 a 4., ktoré sa používali v EO počas celých 90. rokov. Ako videorekordéry pre kópie sa používali zariadenia systému Betamax, Video 2000 a potom VHS, nie však pre primárny záznam. Prvotná záznamová technológia používala poloprofesionálnu ¾“ low a high band UMATIC technológiu. Problémom bola kvalita nosičov – aj typu Broadcast, najmä z hľadiska kvality magnetickej vrstvy a ostatných potrebných parametrov pre dlhodobú archiváciu záznamov. Na obmedzených dokumentárnych akciách sa používala sčasti aj BETACAM a MII technika.

Digitálna audio- a audiovizuálna technológia

Digitálna technológia má dvojaký význam:

1. ako nová záznamová technológia
2. a ako technológia na archiváciu - nevyhnutná pre transformáciu analógových záznamov na digitálne médium.

Digitálna technológia má pre EO dve osobité zložky a to prenos audiozáznamov na nové médium a digitalizácia primárne analógových videozáznamov na digitálne nosiče, a v druhom rade prenos filmových dokumentov na digitálne médium. Filmy však nepatria k ohrozeným záznamom.

Digitálna záznamová a transformačná technológia sa používa v EO od prvopočiatkov, ako prišli na trh zariadenia, ktorých cenová úroveň bola pre SAV prijateľná. V roku 1990 sa získal prenosný AIVA R-DAT rekordér a v roku 1992 ďalšie 2 ks stacionárne stolové R-DAT Sony rekordéri, ktoré sa používajú v etnomuzikologickom laboratóriu do súčasnosti. Digitálnou audiotechnikou sa realizovali výskumy, najmä R-DAT AIVA rekordérom. Ďalšie dva projekty v rokoch 1992-1993 boli zamerané na digitálnu transformáciu dvoch analógových súborov. V roku 1955 bolo v Matici slovenskej prepísaných 220 fonografických valcov nahrávok B. Bartóka z rokov 1906-1918 – ako súčasť jeho zbierky Slovenské ľudové piesne. Tie boli kompletne digitalizované v roku 1992 do R-DAT súboru. V druhom R-DAT projekte bolo digitalizovaných 100 analógových pásov. V roku 2000 sa realizoval prvý dokumentárny záznam s využitím digitálnych záznamových prostriedkov pri videofilme „*Tibor Koblíček – výrobca hudobných nástrojov*“, a to za spolupráce s Viedenskou univerzitou a Etnografickým múzeom v Kittsse. Videofilm realizovali O. Elschek, E. Lubej a M. Ruttkay, použil sa digitálny reťazec od záznamu cez editáciu po matricu v digitálnom formáte. V roku 2002 bol digitalizovaný videodokument „*Imrich Weis – človek a jeho hudba*“ a prezentovaný na 29. Etnomuzikologickom seminári, a opätovne bol zdôvodnený koncept digitalizácie Etnomuzikologických fondov. (Pozri *Musicologica actualis* 5, ASCO Bratislava 2002, s. 116-122.). K digitálnej technológii bolo vydané osobité číslo v Etnomuzikologicko oddelení v časopise *Systematic Musicology* 7/3. ASCO Art & Science Bratislava 2000 (2001) pod názvom *Digitizing World Music*. V roku 2002 uskutočnili následne v spolupráci s Národným osvetovým centrom pracovníci EO dokumentáciu tancov a hudby na východnom Slovensku. Projekt v súčasnosti pokračuje na severozápadnom Slovensku vo forme digitálnej audiovizuálnej dokumentácie. V roku 2004 boli digitalizované 4 audiovizuálne tituly, 3

dokumenty z UMATIC, jeden filmový titul a boli vytvorené dva nové digitálne dokumentárne tituly k nástrojom a k nástrojovej hudba pre UNESCO (realizácia ASCO).

V rámci transformácie fondu filmov do analógovej podoby a jej budúcej synchronizácie a editácie, bolo v roku 1980 prepísaných 80 filmov z filmového fondu EO na UMATIC HB, najmä z Východného Slovenska. Z nich boli vyhotovené aj VHS kópie pre študijné účely východoslovenských tancov a k procesu ich identifikácie. Uvedených 80 filmov je pripravených na digitalizáciu, bez toho aby bolo potrebné sa vrátiť k filmovému materiálu, z ktorého boli zosnímané na RANK CINTEL zariadení Slovenského filmu na Kolibe.

Digitalizácia audiofondov EO začala opätovne v roku 2002 a dodnes bolo digitalizovaných 50 pásov, oproti viac ako 100 pásom v rokoch 1992-1993 (z 3300 pásov). Etnomuzikologické oddelenie disponuje mnohotisícovým fondov fotografií, diafilmov, farebných negatívov a d., ktoré sú súčasťou dokumentácií z terénnych výskumov a z muzeálnych dokumentácií, s ktorou sa na tomto mieste nebudem osobite zaoberať.

Význam štúdia a laboratória pre OE

Technické nároky v EO na základný výskum, na spracovanie, ochranu a sprístupnenie materiálu si vyžadovali od roku 1951 nielen sústavnú starostlivosť o technické prostriedky ale aj vypracovanie systému práce a organizačných predpokladov pre realizáciu vedecko-výskumných zámerov. Preto vzniklo v rámci Etnomuzikologického oddelenia osobitná technická zložka, technickí spolupracovníci, ktorí zaistili všetky potrebné technické podmienky pre vedecko-výskumný proces. Technik zaistoval tieto práce od roku 1951, resp. sa úzko spolupracovalo s prenosovým oddelením rozhlasu v Bratislave. V roku 1954 nastúpil ako pracovník oddelenia slaboprúdar-inžinier (Motaj), v roku 1965 nastúpil technik z rozhlasu (Szabó). V roku 1969 pribudol ďalší inžinier (Ruttkay) a v roku 1975 opätovne filmový technik (Šrámek). Vykonávali práce pri audio nahrávkach, ako kamaramani, archivári, servisni technici a d.. Vďaka tejto personálnej konštelácii bolo možné zaistiť všetky potrebné tereno-výskumné a laboratórne práce.

V prvej polovici 60. rokov laboratórne práce smerovali k špecializovanému akustickému výskumu. V spolupráci s UK sa skonštruoval melograf a v 70. rokoch viackanálový spektrograf (Filip). K ich prevádzke slúžili ďalšie viacprúdové oscilografy, frekvenčné analyzátory, vysokorýchlostná kamera a d. Súčasne sa realizovali vlastné vývojové práce – napr. realizácia elektronického metronómu, konštrukcia štvorkanálového magnetofónu, a v 80. rokoch prišlo k spolupráci na vytvorení prvej československej farebnej videokamery. Súčasne technici budovali aj vlastné laboratória, v roku 1951-1956 vo vyhradenom priestore pre technickú prácu a pre študijné záznamy filmové a zvukové v budove SNM (napr. záznamy z Horehronia).

V 60. rokoch sa vytvorili profesionálnejšie podmienky ako zariadeniami tak konceptmi. K nim patrila napr. sada diernoštítkových strojov – celá jej reťaz, na ktorých sa spracovali v rokoch 1963-1964 14.000 nápevov slovenských ľudových piesní v rozsiahlych multidimenzionálnych katalógoch nápevov. V roku 1969 sa vytvorilo vlastné technické laboratórium, v roku 1976 filmové štúdio na strih a synchronizáciu filmov, v roku 1985-1986 sa vytvorili dve štúdia. Jedno pre realizáciu všetkých filmových a video dokumentov, pre ich špeciálnu archiváciu a spracovanie filmov a videozáznamov v budove SNM.

Paralelne so stacionárnym štúdiom bolo prestavbou vozidla AVIA vytvorené mobilné audiovizuálne pracovisko **univerzálny prenosový voz na primárny záznam zvuku, obrazu a postprodukčné spracovanie**, ktorý bolo schopný splniť najnáročnejšie dokumentárne, režijné a editačné zámery. Jej základný koncept umožňoval zapojiť 15 mikrofónov a miešanie a réžiu štyroch synchronných kamerových signálov. S tromi technikmi a s prizvanými externými pracovníkmi z televízie alebo z filmu pracovali tieto dve technické štúdiá, resp., laboratória paralelne ako v terénnej, tak v stacionárnej podobe. Tieto zariadenia fungovali počas 80. a do polovice 90. rokov, ako na domácich akciách, tak v dokumentácii v zahraničí. Súčasne sa v druhej polovici 80. rokov začalo s budovaním spoločného laboratória Etnomuzikologického oddelenia UHV a Národopisného ústavu pre audio a videotechnológiu. K tomu slúžili zakúpené digitálne stacionárne Sony VCR, veľký režijný stôl, UMATIC HB technológia a úprava nahrávacieho štúdia na Jakubovom námestí. Konečné fungovanie tohto spoločného pracoviska zamedzili zmeny po roku 1989, kedy sa obnovil Ústav hudobnej vedy SAV a Národopisný ústav začal zariadenia používať pre iné, nie dokumentačné a vedecké účely (prenájom súkromnému rádiu). V druhej polovici 90. rokov sa postupne rušilo mobilné štúdio! Terénny výskum sa redukoval na minimum. Dôvodom bolo, že zo strany SAV sa nepodarilo vybaviť výnimku na prevádzku vozidla cez soboty a nedele, ďalej odchod technika – šoféra z ústavu, nedostatok prostriedkov na výskum v teréne a celkové zmeny vo vede. Jediným východiskom bolo použiť zariadenia z vozidla a namontovať ich do prenosných stojanov, ktoré umožňovali ich používanie ako v mobilnej podobe po naložení do prenajatého vozidla tak v stacionárnej podobe. Táto redukcia sa prejavila v nákup nových zariadení a vytvorenia menších funkčných audiovizuálnych celkov vo forme "rakov", v nákupe malej réžie a pod. V roku 1997 sa nakúpili ďalšie rozhodujúce zariadenia pre audiovizuálnu digitalizáciu v súvislosti s investíciami pre *33. Svetovú konferenciu International Council for Traditional Music*, digitalizačné zariadenia štúdia – počítače, editačné karty a programy, proces ktorý pokračoval do súčasnosti, kým v roku 2004 nevzniklo audiovizuálne laboratórium a malé nahrávacie audio-štúdio. Ich nový koncept bol vypracovaný v roku 2001 a po úplnej výmene technických spolupracovníkov realizovaný v roku 2004. V laboratóriu je technika vytvorená sčasti novozískanými zariadeniami - TV kamera s DVCAM záznamom, audioréžia, počítačová strižňa s príslušným vybavením, a sčasti sú k dispozícii zariadenia zo starších mimoústavných zdrojov (16 mm strihový stôl, Lov band UMATIC) a z časti boli využité staršie zariadenia z 90. rokov R-DAT, štúdiová Nagra, Stellavox, štúdiové stacionárne magnetofóny, mikrofóny, stojany, kabeláž, režijný pult a d.). Veľká časť zariadení bola vyradená, časť bude naďalej potrebná pre spracovanie fondov a pre digitalizáciu.

Uverejnené v roku 2005.